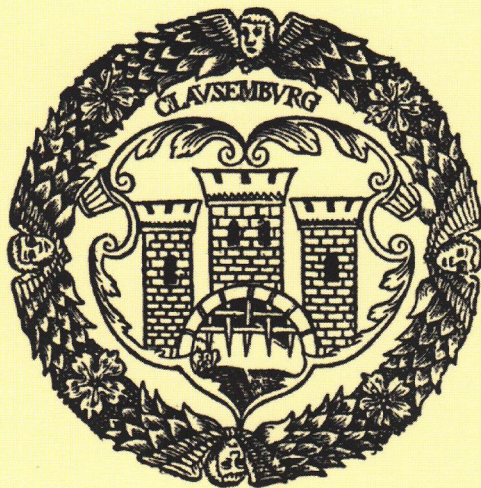

NYELV, LELKISÉG ÉS REGIONALITÁS A KÖZÉP- ÉS KORA ÚJKORBAN

Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27.

NYELV, LELKISÉG ÉS REGIONALITÁS A KÖZÉP- ÉS KORA ÚJKORBAN

Megjelent
a Nemzetközi Magyarstudományi Társaság,
a Nemzeti Kulturális Alap és a Bethlen Gábor Alap

BETHLEN GÁBOR
Alap

támogatásával

A VII. NEMZETKÖZI HUNGAROLÓGIAI KONGRESSZUS KIADVÁNYAI

Kiadói tanács:

Dr. Benedek József egyetemi tanár (Kolozsvár)

Dr. Gábor Csilla egyetemi tanár (Kolozsvár)

Dr. Rostás Zoltán egyetemi tanár (Bukarest)

NYELV, LELKISÉG ÉS REGIONALITÁS A KÖZÉP- ÉS KORA ÚJKORBAN

Előadások a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson
Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27.

A kötetet szerkesztették
Gábor Csilla, Korondi Ágnes, Luffy Katalin,
Tóth Zsombor, Balogh F. András

EGYETEMI MŰHELY KIADÓ
Bolyai Társaság – Kolozsvár
2013

Kiadja az Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár

A kiadó igazgatója: Veress Károly

Felelős kiadó: Köllő Zsófia

Felelős szerkesztő: Gábor Csilla, Korondi Ágnes, Luffy Katalin,

Tóth Zsombor, Balogh F. András

Korrektúra: Xantus Boróka

Névmutató: Bilibók Renáta

Műszaki szerkesztő: Virág Péter

Nyomta az AmGraphis, Kolozsvár

© Szerzők; Bolyai Társaság, 2013

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NEMZETKÖZI HUNGAROLÓGIAI KONGRESSZUS. (7 ; 2011 ; Cluj-Napoca)

Nyelv, lelkiség és regionalitás a középkorban : VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus : Kolozsvár, 2011 / coord.: Gábor Csilla, Korondi Ágnes, Luffy Katalin,

.... - Cluj-Napoca : Egyetemi Műhely Kiadó, 2013

Index

ISBN 978-606-8145-45-7

I. Gábor, Csilla (coord.)

II. Korondi, Ágnes (coord.)

III. Luffy, Katalin (coord.)

811.511.141

Tartalom

A Kegyes Olvasónak.....	9
Formulák, frazémák, nyelvi hagyományozódás a devocionális irodalomban.....	13
BOROS KATALIN	
Mária-elnevezések a <i>Horvát-kódex</i> ben.....	15
PAPP JUDIT	
A lelkiség formulái Tinódi Lantos Sebestyén históriás énekeiben	29
HARGITTAY EMIL	
A Biblia nyelvi hagyománya Pázmány Kempis-fordításában	58
Fordítás, kompiláció, adaptáció és a kora újkori spiritualitás.....	67
KÓNYA FRANCISKA	
Ágoston spongyájához hasonlóná válni vagy ördöggé lenni? Teológiai hagyomány Tarnóczy István <i>Vigyázó Szem</i> című művében	69
FAJT ANITA	
A német protestáns kegyesség nyelve magyarul? Szenci Fekete István <i>Lelki nyugalmas órák</i> című fordításának elemzése	80
MACZÁK IBOLYA	
Egyszerűsítő eljárások 18. századi, magyarországi, kompilált prédikációkban.....	93
GÉCZI JÁNOS	
Földi egek. Lippai János <i>Posoni kert</i> (1664) című kertészeti munkájának rózsái.....	100
A misztika műfajai, nyelvei és olvasatai.....	115
KORONDI ÁGNES	
<i>Imitatio, compassio, conformatio</i> – kegyességi modellek a késő középkori magyar nyelvű passiószövegekben.....	117
SZABÓ FERENC S. J.	
Szempontok a jezsuita lelkiség történetéhez A <i>devotio moderna</i> és az <i>Imitatio Christi</i> (Kempis) hatása Szent Ignácra (<i>Lelkigyakorlatok</i>) és a jezsuita lelkiségre	128

PÉNTEK VERONIKA

Ars orandi és lectio divina. Pécsi Lukács és Ecsedi Báthory István
példája.....138

FAZAKAS GERGELY TAMÁS

Pásztázó könyvolvasás és kegyességgyakorlás. A *Praxis pietatis*
margószövegeiről és egy tágabb kutatás lehetőségeiről146

IMRE MIHÁLY

A konverzió nyelve? A misztika nyelvhasználata. Otrokocsi Fóris
Ferenc *Isten előtt járóknak tökéletessége* című művében169

A liturgia teológiája, szövegtípusai, intézményrendszere.....191

MADAS EDIT

„Kintornáljatok bölcsen”. Zsoltározás a liturgikus gyakorlatban,
zsoltárok a közösségi és magánájtatosságban193

FARMATI ANNA

...*in privato pro placito*... Klerikusi devóció a kora újkorban:
Náray György *Lyra Coelestis* című énekeskönyvének függeléke202

KOVÁCS SÁNDOR

Unitárius felfogások az úri szent vacsoráról a 16–18. században.
Bevezetés és források.....214

HUBERT ILDIKÓ

A siralom műfaj a 18–19. század fordulóján241

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

Egyházi énekeskönyveink reformja 1800 körül.....249

Szenttisztelet a változó lelkeségi és hatalmi viszonyok között.....259

FALVAY DÁVID

Magyar szentek késő középkori, olasz nyelvű devocionális
szövegekben: Fordítás, „volgarizzamento” és kulturális transzfer.....261

BITSKEY ISTVÁN

„Christus példájára néztek”
A szentkultusz retorikája Pázmány Péter prédikációiban273

GÁBOR CSILLA

Kitalált szent, valós kultusz (Remete Szent Pál)?
Szövegek tanúságai282

SZILÁGYI ANNA-RÓZSIKA

A *delectare* eljárásai Illyés András legendáriumának
mártírtörténeteiben (különös tekintettel a kintörténetekre)296

A lelkeség szervezeti és intézményi keretei.....	311
KÁLDOS JÁNOS	
Barát Zsófia temetése (1594. július 7.)	313
SZÁRAZ ORSOLYA	
Devóció, fegyelmezés, ellenőrzés	
A segneriánus népmissziók funkciói	328
BARICZ ÁGNES	
Felekezetváltás a 18. század közepén Marosvásárhelyen:	
a patikáriusné katolizálása és annak okairól írt levele	343
Régió és regionális historiográfiák.....	363
TÓTH ZSOMBOR	
Emlékirat és patriotizmus: Bethlen Miklós és Cserei Mihály	
regionalizmusa	365
JANKOVICS JÓZSEF	
A bethleni Bethlenek szerepe Erdély íráshasználatában.....	384
UTASI CSILLA	
A polgári mentalitás diskurzusrétegei Heltai Gáspár <i>Krónikájában</i>	392
LUFFY KATALIN	
Város és közössége: a kegyesség gyakorlását előíró utasítások	
a nagybányai városi könyvekben	399
Régió és kora újkori erudíció(k)	409
JANKOVITS LÁSZLÓ	
<i>Non est patria, quae mihi noverca</i> – Jacobus Piso egynémely régiókban...411	
SIMONA KOLMANOVÁ	
A cseh- és morvaországi humanizmus sajátosságai	422
BARTÓK ISTVÁN	
Regionalitás és nyelvhasználat. Élő és holt nyelvek a 16–17. század	
irodalomelméleti kézikönyveiben	430
DÓCZY ÖRS	
A 17. századi erdélyi helvét hitvallású evangélikus oktatási	
intézményekből továbbtanuló <i>academizánsok literátori (poeticai és</i>	
<i>rhetorica)</i> tanulmányai, Guilielmus Amesius <i>Technometriája és</i>	
Felfalusi József franekeri <i>disputatiója</i>	441
Régió és regionális perspektívák.....	461
GÖMÖRI GYÖRGY	
A londoni Royal Society első 80 évének magyar kapcsolatairól	463

F. MOLNÁR MÓNICA

Regionalizmus a 17. század második felének olasz kortárs

Magyarország-elemzéseiben471

RESTÁS ATTILA

A fertilitas Hungariae-toposz változatai egy 17. század végi

tézisnyomtatványban484

Német–magyar irodalmi kapcsolatok a középkorban és a kora

újkorban495

LŐKÖS PÉTER

Magyarországhoz Hieronymus Ortelius *Chronologia Oder Historische*

Beschreibung aller Kriegsemporungen und Belägerungen... c. krónikájában,

illetve az *Ortelius redivivus et continuatus*ban497

CZICZKA KATALIN

Schesaeus és barátai a 16. századi irodalmi alkotások szövegeiben507

BALOGH F. ANDRÁS

„Hogy legyen töröknek ellenállni képes”

A 16. század elejének magyar vonatkozású német röpiratai.....516

BERZEVICZY KLÁRA

Egyházak és vallás a török kori Magyarországon – németnyelvű

útleírások tükrében.....533

PESTI BRIGITTA

Irodalmi mecénatúra Magyarországon a 17. század első felében544

Abstracts.....567

Névmutató581

A lelakiség formulái Tinódi Lantos Sebestyén históriás énekeiben

A 16. századi magyar elbeszélő költészet kutatójaként figyelmem elsősorban a formuláris stílusra, illetve az ismétlődés költői szerepének és különböző típusainak vizsgálatára összpontosul. A régi magyar irodalom szakértői természetesen könnyen felismerik a históriás énekekre jellemző sztereotip elemeket, sablonokat, és mindenki tudja, hogy bizonyos szavak, kifejezések jóval gyakoribbak, mint mások, ennek ellenére még mindig nem rendelkezünk pontos adatokkal a teljes korpuszt jellemző formulákról és epikus motívumokról, és átfogó elemzés sem készült róluk.

Varjas Béla a nemzetközi irodalomtudomány kutatásaira, de elsősorban Albert B. Lord és M. Parry, harvardi epikakutatók munkásságára utalva, már harminc évvel ezelőtt megállapította, hogy a „XVI. századi költészetünknek általános jellemző vonása, hogy nyelvi kifejező eszközként túlnyomólag ún. »formulákkal« él, azaz a verselés grammatikai szabályai szerint alakított olyan szócsoportokkal, amelyeket rendszeresen használnak meghatározott gondolatok közlésére. Lépten-nyomon megtalálhatók ekkor minden verses műfajban, leginkább mégis az epikában, a históriás énekekben, széphistóriákban. A »formula« valójában az orális költészet, legfőként az alkalomszerűen rögtönző epika nélkülözhetetlen alkotó eleme. A XVI. század magyar históriás énekei és széphistóriái azonban már nem orális, hanem irodalmi szerzemények, noha a XVI. századi magyar szerzők még erősen támaszkodtak az orális gyakorlatra.”¹

Varjas azonban elutasítja Lord kategorikus koncepcióját, „amellyel határt von az orális és a műköltői alkotásmód közé”.² Az irodalomtörténész megállapítása szerint a históriás ének egy „köztes”, átmeneti műfaj³, melyben még egyszerre van jelen a két, az orális és a műköltői, alkotásmód. Ezzel szemben

1 VARJAS Béla, *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*, Bp., Akadémiai, 1982, 201–202.

2 *Uo.*, 202.

3 *Uo.*, 203.

Amedeo Di Francesco, aki több tanulmányában is részletesen foglalkozik a magyar elbeszélő költészetre jellemző formuláris stílussal, a históriás énekeket önálló műfajnak tekinti.⁴ Az olasz tudós azt is bebizonyította, hogy ez a stílus „beépül az írásos, műköltői irodalmi hagyományba, és így tovább él, tovább virul még a 17. századi magyar költészetben is, mely [...] további próbája annak, hogy a formuláris stílus nemcsak az orális költészetre jellemző, hanem minden elbeszélő-epikus műnek hagyományos költői kifejezőeszköze is volt”.⁵

Di Francesco a formulát nem mint az orális költészet alkotóelemét értelmezi, „hanem mint egy meghatározott versmértékrendszer és verselés keretén belül jelentkező, pontosan kimutatható, állandóan visszatérő lexikális elemek jelenlétének bizonyítékát”.⁶

Függetlenül attól, hogy átmeneti vagy önálló műfajnak tekintjük-e a históriás énekeket, annyi mindenestre bizonyosnak tűnik, hogy létezett egy nagy hatású szóbeli hagyomány, amelyből a költők merítettek, és amelynek a hallgatóság is részese volt. Ennek a hagyománynak vagy kompozíciós technikának a legkisebb egységei a formulák, és kiemelkedő jellemzője az ismétlődés, amely többféle (fonológiai, ritmikai, grammatikai és lexikális⁷) lehet. Varjas, Di Francesco és Jankovits László⁸ is elsősorban a lexikális ismétlődést helyezték figyelmük középpontjába.

Milman Parry jól ismert definíciója óta⁹ számtalan kritika, feldolgozás, adaptálás született a nemzetközi irodalomtudományban, ennek ellenére és ezek figyelembevételével a históriás énekekre jellemző formula fogalmának, funkciójának és (minimális) terjedelmének pontos meghatározása nem egyszerű feladat. A francia *Chanson de geste* vizsgálata során Jean Rychner kijelenti, hogy tulajdonképpen az egész műfaj sztereotipikus jellegű: „Nous distinguons dans une chanson le sujet, les thèmes, les motifs, le langage. [...] le caractère stéréotypé que nous allons reconnaître aux motifs et aux formules

4 Amedeo DI FRANCESCO, *A históriás ének mint formulaköltészet* = A. D. F., *Kölcsönhatás, újraírás, formula a magyar irodalomban*, Bp., Universitas, 2005 (*Historia Litteraria*, 19), 147–164; Uő, *Toposz és formula a magyar históriás énekekben* = Uo., 165–171; Uő, *A Szigeti Veszedelem formulái* = Uo., 172–205.

5 Uő, *A históriás ének...*, i. m., 147.

6 Uo., 150.

7 Jurij M. LOTMAN, *La struttura del testo poetico*, a cura di Eridano BAZZARELLI, Milano, Mursia, 1972, 131–165.

8 JANKOVITS László, *Az orális epika XVI. századi hagyományáról*, ItK, 1989, 287–293.

9 Milman PARRY, *Studies in the Epic Technique of Oral Verse-Making*, I, *Homer and Homeric Style*, *Harvard Studies in Classical Philology*, 41(1930), 80: „The formula in the Homeric poems may be defined as a group of words which is regularly employed under the same metrical conditions to express a given essential idea”.

se trouve déjà partiellement dans les thèmes, et même dans les sujets; vu d'une certaine hauteur, le genre entier paraît «cliché».”¹⁰ A svájci tudós kihangsúlyozza a motívumok jelentős szerepét mind a kompozíció, mind a memorizálási technika szempontjából. A javarészt sztereotip alakzatokból, formulákból felépülő epikus motívumok (elsősorban csataleírások, párviadatok és lándzsás rohamok) elemzése számos tudományos munka tárgyát alkotta a nemzetközi irodalomtudományban.¹¹ A formulák természetesen a csatajelenetektől eltérő témák és motívumok kifejtésében is fontos szerepet kapnak, elegendő az utazást vagy éppen a keresztény hitet, a lelkeség szféráját érintő motívumokra gondolni. A kompozíciós technikára visszatérve, 1973-ban a torontói egyetem emeritus professzora, Edward A. Heinemann is abból a feltevésből indul ki, hogy „toute chanson de geste est par définition formulaire. Inutile de chercher la répétition de groupes de mots pour pouvoir affirmer la nature formulaire de tel vers; tous les vers sont formulaires. Non que tous les vers soient des clichés.”¹² Az amerikai tudós definíciója szerint a formula: „l'unité de composition minimum de cette expression stylisée, se définit par la coïncidence des unités les plus petites du mètre (le vers et

10 Jean RYCHNER, *La chanson de geste: Essai sur l'art épique des jongleurs*, Genève, Droz, 1955 (Société de Publications Romanes et Françaises, 53), 126.

11 Itt csak a legfontosabb publikációkat említem: Rachel E. KELLETT, *Single Combat and Warfare in German Literature of the High Middle Ages: Stricker's Karl der Grosse and Daniel von dem Blühenden Tal*, London, MHRA, 2008 (Texts and Dissertations, 72); Genette ASHBY-BEACH, *The Song of Roland: A Generative Study of the Formulaic Language in the Single Combat*, Amsterdam, Rodopi, 1985; John Steven GEARY, *Formulaic Diction in the Poema de Fernán González and the Mocedades de Rodrigo: A Computer-aided Analysis*, Madrid, Jose Porrua Turanzas, 1980; Edward A. HEINEMANN, *Network of Narrative Details: The Motif of the Journey in the Chanson de Geste = The Epic in Medieval Society: Aesthetic and Moral Values*, ed. Harald SCHOLLER, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1977, 178–192; Friedrich OHLY, *Die Legende von Karl und Roland = Studien zur frühmittel-hochdeutschen Literatur*, eds. L. P. JOHNSON, H.-H. STEINHOFF, R. A. WISBEY, Berlin, Schmidt, 1974; Joseph J. DUGGAN, *The Song of Roland: Formulaic Style and Poetic Craft*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1973 (Center for Medieval and Renaissance Studies, UCLA, 6); Edward A. HEINEMANN, *Composition stylisée et technique littéraire dans la Chanson de Roland*, Romania, 94(1973), 1–28; Renate HITZE, *Studien zu Sprache und Stil der Kampfschilderungen in den Chansons de Geste*, Genève, Paris, Librairie Drozsa, Librairie Minard, 1965; Paul ZUMTHOR, *Les Planctus épiques*, Romania, 84(1963), 61–69; Stephen G. NICHOLS, Jr., *Formulaic Diction and Thematic Composition in the Chanson de Roland*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 1961 (University of North Carolina, Studies in the Romance Languages and Literatures, 36); Paul ZUMTHOR, *Étude typologique des planctus contenus dans la Chanson de Roland = La technique littéraire des chansons de geste*, Actes du Colloque de Liège (septembre 1957), Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, Fasc. CL, Paris, Les Belles Lettres, 1959, 219–234; Jean RYCHNER, *La chanson de geste: essai sur l'art épique des jongleurs*, Genève, Lille, Droz, Giard, 1955.

12 HEINEMANN, *Composition stylisée...*, i. m., 9.

l'hémistiche) et de la syntaxe [...] La formule est longue d'un hémistiche ou d'un vers selon la syntaxe." Hozzáteszi, hogy a formula a metrika és a szintaxis találkozása.

Parry számára a formula terjedelme elméletileg bármekkora lehet, de az elemzés megkíván bizonyos korlátokat, ezért a következő kritériumot vette figyelembe: „I have regarded as formulas, or possible formulas, only expressions made up of at least four words or five syllables, with the exception of noun-epithet phrases, which may be shorter, [...]”¹³. Albert B. Lord¹⁴ a formula vagy formuláris szerkezet sablonját a sorban és a félsorban véli felfedezni, Jankovits, Varjassal és Di Francescóval szemben, a formula minimális terjedelmét egy sorban határozza meg, mivel „ezen a terjedelmen alul csak olyan szintaktikai egységek vannak, melyek jelentését nagymértékben befolyásolja kontextusuk.”¹⁵ Példaként az alábbi két sort idézi:

Falka barmot távoly földén látának (*Cantio*, 124)

Szüléje meglátá távol földén ő fiát (Székely Balázs, RMKT II, 331., 201).

Kivételnek tekinti azokat a témától független formulákat, „amelyek vagy az énekek szereplői, vagy előadó és közönség interakciójának kereteit adják meg”, végül pedig hozzáteszi, hogy a formula meghaladhatja az egy sornyi terjedelmet is.

Di Francesco munkáinak áttekintéséből egyértelműen kiderül, hogy az olasz tudós a históriás énekek formuláit és formulaszerű szerkezeteit az alábbi csoportokba rendszerezi:

- 1) egész versszakra kiterjedő formulák;
- 2) két sorra kiterjedő formulák;
- 3) ismétlődő verssorok;
- 4) formula jellegű sorok;
- 5) formulák az első félsorban;
- 6) formulák a második félsorban;
- 7) egy félsornál kisebb formulák.

Ezekon kívül még, utalva Joseph J. Duggan¹⁶ munkásságára is, kiemeli a tulajdonnevek ismétlődését, amikor ezek egy teljes félsort lefednek, és nem

13 PARRY, *i. m.*, 84, 3. lábj.

14 Albert Bates LORD, *The Singer of Tales*, Cambridge, Harvard University Press, 1960, 4.

15 JANKOVITS, *i. m.*, 291.

16 DUGGAN, *The Song of Roland...*, *i. m.*

zárja ki azt a lehetőséget sem, hogy a formula állhat egyetlen egy szóból is.¹⁷ Továbbá *A históriás ének mint formulaköltészet* című dolgozatában Di Francesco kihangsúlyozza, hogy „[t]eljesen nyilvánvaló, hogy egy formulakatalógus elkészítésekor mindenekelőtt a megegyező emisztichonok gyűjtését kell elvégezni, melyek állandóan visszatérnek, megismétlődnek a költői szövegekben.”¹⁸

A formulák és formuláris sorok/szerkezetek ilyen vagy ehhez hasonló feltérképezése során azonban bizonyos korlátokba, nehézségekbe ütköztem, ezért célként nem a szó szerint, vagy csak minimális módosításokkal ismétlődő szakaszok kiszűrését tűztem ki magam elé, hanem a korpuszban előforduló szavak és szöveggörnyezetük szisztematikus vizsgálatát.

Míg az eddig ismert összes históriás ének számítógépes feldolgozásán még dolgozom, jelen tanulmányom megírásához a teljes Tinódi-korpuszt (modern, egységesített átírásban) (57 016 *token*, 11 241 sor) dolgoztam fel konkordancia programmal. Pontosításként fontosnak tartom kihangsúlyozni, hogy bár a szoftver segítségével megjeleníthető a szóalakok (*tokenek*) előfordulási gyakorisága és szöveggörnyezete, a formulák és formulaszerű sorok feltárása, csoportosítása aprólékos és időigényes feladatot jelent, melyet a számítógép használata ugyan segít, de nem helyettesít.

Természetesen az összes formula részletes elemzésére e dolgozat keretein belül nincs lehetőség, ezért itt csak az *ad* igét tartalmazó és a lelkiséggel kapcsolatos sorokra térek ki. A további eredményeket a függelékben közlöm.

Az *ad* ige relatív frekvenciája¹⁹ 333, ami azt jelenti, hogy összesen 333-szor fordul elő a szöveggörnyezetben. Ha a találatok közül kizárjuk azokat, melyek nem érintik a lelkiség szféráját, akkor az eredmény 62-re szűkül. A fennmaradó sorok java része (42) a ‘hálát ad’ szókapcsolatot tartalmazza, méghozzá úgy, hogy az ige három sor kivételével általában vagy az első vagy a második fél sor végén helyezkedik el.

17 Lásd még: Egbert J. BAKKER, *Linguistics and Formulas in Homer: Scalarity and the Description of the Particle Per*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1988, 162: „To my mind, the number of words, one, two or more, of which a phrase consists, is immaterial for that phrase being or not being a formula. Formularity does not depend on such a formal, context-independent property. And participles of one and the same word-type (whether or not accompanied by *per*) that are placed in a fixed slot of the hexameter are, in Homer, definitely more than just a case of localization”.

18 DI FRANCESCO, *A históriás ének...*, 4. jegyzetben *i. m.*, 159.

19 Ezt a frekvenciát relatívnak nevezem, mivel csak a Tinódi-korpuszra vonatkozik. Az egyes szavak abszolút frekvenciáját csak a verses epika teljes feldolgozása után kaphatjuk majd meg.

Ha részletesen áttekintjük az említett 42 sort, azonnal szembeűnik a formula nagyfokú rugalmassága. Alapformulaként először is a *hálát ad* szókapcsolatot [(NAGY/SOK) HÁLÁ(KA)T AD] kell feltételeznünk, mely különféle bővítmények (jelzők, névmások, jelek stb.) hozzáadásával tölti ki az éppen aktuális, általában öt-, hat- vagy hétszótagos félsorokat. Azt is látjuk, hogy a formula előfordulhat az első és a második félsorban is, de tovább is bővíthet úgy, hogy egy teljes sort alkosson.

5|6 NAGY HÁLÁT ADOK | (_ _ _ _ _)

Nagy hálát adok ti hív voltotokon (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 1091)²⁰

6|5 SOK HÁLÁKAT ADOK | (_ _ _ _ _)

Sok hálát adok arról tinektek (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 321)

6|5 (_ _ _ _ _) | HÁLÁT ADTANAK

Nyomorúságokban **hálát adtanak** (*Judit asszony históriája*, V, 236)

5|6 (_ _ _ _ _) | NAGY HÁLÁT ADÁNAK

Port töretének, **nagy hálát adának** (*Egri históriának summája*, IV, 292)

Az utolsó példában és az alábbi három sorban mindkét emisztichon egy formulát tartalmaz, melyből az egyik továbbra is a hálaadás fogalmát fejezi ki. A két félsor közötti parallelizmus minden esetben jellegzetes lükte-tést ad a soroknak:

6|6 (NAGY) HÁLÁKAT ADÁNAK | (_ _ _ _ _)

Nagy hálát ada, Allát kiáltata (*Buda veszéséről...*, 119)

5|6 HÁLÁT ADÁNAK | (_ _ _ _ _)

Hálát adának, Istenben bízának (*Judit asszony históriája*, V, 207)

Hálát adának, Istenben bízának (*Kapitány György bajviadala*, V, 44).

Ezek a sorok általában tartalmazzák a cselekvés alanyát is, és a következő példák azt illusztrálják, hogy a 'hálaadás' formula hogyan társul a vitézek

²⁰ A címet követő római szám a részt, az arab szám a verssort jelöli.

fogalmával. A formulák mind a három esetben kiterjednek az egész sorra, ezeket nevezi Di Francesco²¹ formula jellegű verssoroknak:

6|6 (_ _ VITÉZEK) | HÁLÁT ADTAK VALA

Ezen a vitézek **hálát adtak vala** (*A szalkai mezőn való viadalról*, 166)

5|6 (_ _ VITÉZEK) | NAGY HÁLÁT ADÁNAK

Magyar vitézek **nagy hálát adának** (*Egri históriának summája*, IV, 432)

4|7 HÁLÁT ADNAK | (_ _ _ VITÉZEK)

Hálát adnak mind az egri vitézek (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1535).

Nagyobb számban fordulnak elő azok a sorok, melyek az alapformulán kívül még egy állandósult elemet tartalmaznak, mint például *Isten* vagy *mennyei Úr*.

Az első csoport azokat a sorokat tartalmazza, melyekben az alapformula az első félsort tölti ki. Nem csak egy szövegen belüli ismétlődésre (*Judit asszony históriája*) lehetünk figyelmesek, hanem az is látható, hogy ugyanaz a sor – a kissé módosított változatokon kívül – szó szerint is megismétlődik (*Kapitány György bajviadala*). Az *Erdélyi históriában* pedig még az alapformula szórendje is felcserélődik:

(NAGY) HÁLÁT AD (_) | (_ _) ISTENNEK

Nagy hálát adnak ők az Istennek (*Judit asszony históriája*, V, 350)

Nagy hálát adnak ők az Istennek (*Kapitány György bajviadala*, V, 22)

(NAGY) HÁLÁT AD (_) | (_) ISTENNEK

Nagy hálát adának az Istennek (*Judit asszony históriája*, V, 384)

* De **nagy hálát adának** az istennek (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 301)

** De **nagy hálát adok** erről mennybéli istennek (*A János király fiáról*, 106)

** **Ad vala nagy hálát** mennybéli Istennek (*Erdélyi história...*, V, 1597)

*** És **nagy hálát ada** mennyei Úrnak (*Enyingi Török János*, IV, 226)

*** Erről **hálát ad** a mennyei Úrnak (*Enyingi Török János*, IV, 91).

21 DI FRANCESCO, *A históriás ének...*, 4. jegyzetben i. m., 161.

A következőkben azok a sorok tekinthetők át, melyekben az alapformula a második félsorban kerül kifejezésre:

AZ ISTENNEK () | NAGY HÁLÁ(KA)T AD

Az istennek mind **nagy hálát adának** (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 351)

Az Istennek ők **nagy hálát adának** (*Első Károly császár hada Saxóniába*, IV, 256)

Az Istennek **nagy hálákat adnak** (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 32)

És őneki **nagy hálákat adjatok** (*Eger vár viadaláról...*, I, 2)

Hogy a jó Istennek **nagy hálát adjatok** (*A szalkai mezőn való viadalról*, 254)

De a jó Istennek **mind hálát adnak** (*Eger vár viadaláról...*, II, 906)

És ez nagy Istennek **hálát adott vala** (*Verbőczy Imrének...*, II, 156)

Mind az isteneknek **hálát adtak vala** (*Jázonról és Médeáról*, V, 298)

Ottan az Istennek **vígan hálát ada** (*Erdélyi história...*, II, 791).

Az utolsó példában figyelemre érdemes a *vígan* állapothatározó alkalmazása, mely meglehetősen alacsony információs értékkel bír, hiszen elsődleges funkciója, hogy kiegészítse a félsor állandó részét képező formulát.

Két esetben még az is előfordul, hogy az alapformula folytonossága felbomlik, az *Isten* szó éket üt benne:

AD (...) ISTENNEK (NAGY) HÁLÁT

Adjatok azért Istennek **nagy hálát** (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, II, 477)

Mert **nem adának erről** Istennek **hálákat** (*Szegedi veszedelem*, V, 108).

Rugalmasabb szerkezetet mutatnak az alábbi példák, de még mindig ugyanazt az alapvető gondolatot fejezik ki, mint az előbbieik:

Atyaúristenben, **mert ad hálát annak** (*Erdélyi história...*, V, 1666)

Az istennek **csak hálát ad** a keserves asszony (*A János király fiáról*, 48)

Bizony sokan **hálát adnak** Istennek (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, I, 33)

Mind fejenként Istennek **hálát adnak** (*Varkucs Tamás idejébe lőtt csaták Egerből*, II, 256).

A következő sorok tartalmából már nem csak az derül ki, hogy valaki(k) hálát ad(nak) Istennek, hanem az is, hogy miért. Az első három példa ismét olyan sorokat tartalmaz, melyek az alapformulát (az *Istenben bíz*ik félsoros formula, a *vitész*, a *(mennyei)* *Isten* és a *mennyei Úr* után) egy újabb ismétlődő lexikális elemmel (*nyereség*) bővítik ki. Természetesen azonnal szembetűnik,

hogy a *nyereség* szó is képezhet félsoros alapformulát, de ennek elemzésére most nem térek ki. Az viszont már annál inkább tájékoztató értékű számomra, hogy a formulákon belül pl. az *ad* ige milyen más lexikális elemekkel kombinálódik, tehát, hogy az előfordulási gyakoriságán kívül milyen fokú és minőségű a kombinációs attitűdje, készsége (egyszerűbben: milyen gyakran és milyen elemekkel fordul elő szorosabb szerkezetet alkotva).

A szép nyereségen nagy hálát adának (*A szalkai mezőn való viadalról*, 246)

A nagy nyereségen hálát adának (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 856)

E nyereségen nagy hálát adának (*A vég Temesvárbán*, 492)

Hajdúk hálát adnak Istennek nagy jóvoltán (*Szegedi veszedelem*, V, 268)

Amikor a szövegkörnyezetből már fény derül a hálaadás okára, a sor csak az azt helyettesítő, visszaaláló névmást tartalmazza (*kin, ezen, erről...*).

Kin hősök Istennek hálát adának (*Varkucs Tamás idejébe lőtt csaták Egerből*, II, 249)

Az Istennek erről mind hálát adjunk (*Varkucs Tamás idejébe lőtt csaták Egerből*, II, 317)

Ezen hálát adának az Istennek (*Eger vár viadaláról...*, II, 634)

Kin Istennek ő nagy hálát ott ada (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1354)

Végül figyelemre érdemes az alábbi, Tinódinál csak egyszer előforduló sor is, mely az eddig tárgyalt, a keresztény világhoz szorosan kötődő formúlacsatláshoz tartozik ugyan, de itt a másik, az ellenfél hite, vallása és érzelmi világa kerül előtérbe:

Nagy hálát ada császár nagy Allának (*A vég Temesvárbán*, 418).

Ezzel lezárhatjuk a *hálát ad* alapformula ismétlődésének és kombinációs készségének bemutatását, de még nem értünk a végére az *ad* igehez tartozó, lelkeséggel kapcsolatos (alap)formulák tárgyalásának. A következő kategória azokat a sorokat foglalja magába, melyekben az alapvető gondolat kb. úgy fogalmazható meg, hogy 'Istentől nyert adomány', s ez az 'adomány' lehet *malaszt* (2), *szerencse* (3), *magzat* (1), *fiú* (1), *vígtság* (1), *nyereség* (1), *mennyország* (1) vagy éppen *szabadság* (2). Ettől a sablontól csak az utolsó két példa tér el:

Adjon Isten nekik oly jó malasztot (*Az udvarbírákról és kulcsárokról*, 93)

Az Istentől adatott malasztjokról (*Kapitány György bajviadala*, V, 7)

Úgy ad Isten jó szerencsét tinektek (Szitnya, Léva, Csábrág..., II, 471)
Szerencsését Isten úgy adta vala (Enyingi Török János, IV, 170)
Isten magadá szerencséjüket (Egri históriának summája, IV, 261)

Hogy Isten nem ad neki magzatokat (Dávid király..., 22)
Én fiamat nekem **mely jó Isten adta** (Erdélyi história..., II, 785)
Mint az Úristen ada vígságot (Egri históriának summája, IV, 6)
Valakinek **Isten nyereséget adna** (Ördög Mátyás veszedelme, V, 87)
Isten azért neki mennyországot adja (Prini Péternek..., V, 16)
Istentől szabadsága megadaték (Zsigmond király és császárnak..., II, 740)

Ami Istent illet, Istennek **adnák** (Első Károly császár hada Saxóniába, IV, 12)
Mert mit az Istentől kívánt, azt megadá (Verbőczy Imrének..., II, 100).

A lelkeség szemantikai mezején belül az *ad* igéhez kapcsolható formulák közül még meg kell említeni a *sok jó adassék* félsoros szókapcsolatot. Ez esetben a szerkezet rugalmassága, melyet Tinódi öt- és hatszótagos (ekkor a *nagy* jelző előzi meg az alapformulát) félsorokba illeszt, minimális. A formula, egy alkalom kivételével, mindig a sor elejére kerül:

Sok jó adassék felséges királynak (A vég Temesvárbán, 521)
Sok jó adassék kicsinynek és nagynak (Eger vár viadaláról..., IV, 1758)
Sok jó adassék mennyből vitézeknek (Eger vár viadaláról..., I, 41)
Nagy sok jó adassék mennyből Dobónak (Eger vár viadaláról..., IV, 1751)
Nagy sok jó adassék mennyei Úrtól (Az udvarbírákról és kulcsárokról, 64)
Nagy Istentől neki **még több jó adassék** (Verbőczy Imrének..., II, 159).

Véleményem szerint sikerült legyőznöm a korábban említett korlátokat azáltal, hogy kutatásomban a központi helyet a szavak foglalják el és az a nagyon egyszerű feltevés, hogy a szavak gondolatokat fejeznek ki. Egy-egy témát, toposzt vagy motívumot szavakkal lehet le- vagy körülírni, elbeszél- ni, és a különböző szemantikai mezők elemei is szavak. Tehát, ezek vizsgálá- tából kiindulva eljuthatunk a formulákhoz és a megfelelő motívumokhoz és témákhoz is.

Függelék

Ahogy arra a címe is utal, dolgozatom függelékében a formuláknak, ismétlő- déseknek csak egy kisebb csoportját közlöm, azaz csupán azokat, melyek a

lelakiség (a keresztény lelki élet, istenfélés, istenimádás, ájtatosság, irgalom) szemantikai mezejébe tartozó szavakat (pl. *Isten, halál, hála, hit, bűn, ima, könyörgés, fohászkodás* stb.) tartalmaznak.

A szakirodalom már foglalkozott egy másik problémával is, mely a csak egyszer felbukkanó, a kutató által mégis formulának, vagy legalábbis formulajellegűnek ítélt sorokat érinti.²² Jelen esetben azokat a sorokat is közlöm, melyek Tinódi műveiben csak egyszer, de a históriás énekek teljes korpuszában többször is szerepelnek. Előfordulhat azonban az is, hogy egy-egy (fél) sor csak egyszer szerepel a teljes korpuszban, annak ellenére, hogy a korabeli hallgatóság számára egyértelműen az epika műfajához tartozó formuláról van szó. Ezeket a felvetéseket esetlegesen a prózai epikából vett példákkal lehet alátámasztani.

A jövőben megvalósítandó feladatok közé tartozik többek között a históriás énekek formulakatalógusának elkészítése és elemzése, az ismétlődő témák és motívumok részletes leírása, a diakronikus fejlődés vizsgálata.

ADOMÁNY (1)²³

Isten adományát velük közljétek (*Kapitány György bajviadala*, V, 182)

AJÁNDÉK (35)

Jól értitek immár **Isten ajándékát** (*Szegedi veszedelem*, V, 105)

AKAR (112)

Kit isten akar e földön veszteni (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 170)

Isten akará, szerencsét talál (A vég *Temesvárbán*, 40)

Ha Isten akarja, meghalnak Temesvárbá (*Erdélyi história...*, III, 992)

Hiszem, hogy ezt akkor **az Isten akarta** (*Verbőczy Imrének...*, II, 91)

Hogy a hatalmas Isten nem akarja (*Eger vár viadaláról...*, III, 1021)

AKARAT (20)

Mert a nagy Istennek akarata volt (*Judit asszony históriája*, V, 180)

Hiszem, hogy **ez lőn Isten akarata** (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, II, 449)

22 Marjorie WINDELBERG, D. Gary MILLER, *How (Not) to Define the Epic Formula*, *Olifant*, 8(1980), I, 29–50: 39–40; H. L. ROGERS, *The Crypto-psychological Character of the Oral Formula*, *English Studies*, 47(1966), 93.

23 A zárójelben lévő szám a szó relatív frekvenciáját jelöli.

ÁLD (6)

Ha úgy jártok, **Istenben áldattok** (*Hadnagyoknak tanúság, V, 8*)

Áldott igaz Isten, ki látod szíveknek (*Erdélyi história..., I, 218*)

őt megáldá (*Dávid király..., 68*)

És őt megáldá (*Dávid király..., 120*)

ÁLDOZAT (3)

Ti jó keresztények, **tegyünk áldozatot** (*Buda veszéséről..., 193*)

Tőnek áldozatot a nagy Istennek (*Judit asszony históriája, V, 89*)

Isait hívá, **áldozatra méne** (*Dávid király..., 114*)

ALLAH (20)

Allah neve hússzor fordul elő a korpuszban, és egy sor kivételével mindannyiszor a *kiált* vagy az *üvölt* igével, vagy a *kiáltás* főnévvel párosul. A szó kivétel nélkül, mindig csak állandósult szerkezetekben fordul elő. Itt most csak azokat a sorokat közlöm, melyekben a csataleírás motívum egy mozzanatát alkotó alapformulához Jézus neve is társul:

Allát, Jézust kétfelől kiáltának (*Zsigmond király és császárnak..., II, 708*)

Jézust, Allát nagy felszóval **kiáltástól** (*Erdélyi história..., IV, 1270*)

Mindkétfelől **Jézust és Allát kiáltanak** (*Szegedi veszedelem, V, 196*)

Jézust, Allát meg másodszor **üvöltének** (*Szegedi veszedelem, V, 211*)

ÁTKOZÓDIK (3)

Rút szitkokkal **rájok átkozódának** (*Eger vár viadaláról..., III, 1197*)

Nagy rút szitkokkal **átkozódának** (*Egri históriának summája, IV, 343*)

ÁTOK (6)

Hogy reátok ne vegyétek **az ő átkukat** (*Sokféle részegesről, V, 45*)

Udvarbírák bort nem adnak, **vannak átkában** (*Sokféle részegesről, V, 180*)

Mert veresserzésembe **átkomba lesznek** (*Az udvarbírákról és kulcsárokról, 15*)

Rest udvarbírákon **átok nem használ** (*Az udvarbírákról és kulcsárokról, 41*)

Kiért udvarbírák **esnek átkomba** (*Az udvarbírákról és kulcsárokról, 60*)

Fejükre ne várják **a rút átkokat** (*Az udvarbírákról és kulcsárokról, 96*)

BÁN (IGE) (22) LÁSD BŰN, HALÁL

Bennünk nagy kárt tőn, **Isten azt megbánta** (*Dávid király..., 87*)

BÁRKA (5)

Isten bárkáját viszontak megküldék (*Dávid király...*, 46)

Sőt Úr bárkáját előttük viselék (*Dávid király...*, 41)

BIZALOM (6)

Bizadalmok vala csak a Krisztusba (*Eger vár viadaláról...*, I, 252)

Nagy bizodalmat Istenben vevének (*Judit asszony históriája*, V, 112)

BÍZIK (59)

Bátorsággal **Istenben bízzatok** (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 9)

Ha nagy szeretettel **Istenben bíztok** (*Kapitány György bajviadala*, V, 170)

Hálát adának, **Istenben bízának** (*Kapitány György bajviadala*, V, 44)

Hálát adának, **Istenben bízának** (*Judit asszony históriája*, V, 207)

Csak az egy Istenben **jámborul bízzatok** (*Szegedi veszedelem*, V, 315)

Csak Istenben **vitéznek bízzatok** (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 15)

Mert csak bíztak te istenségedben (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 60)

A vitéznek bíznak az egy Istenbe (*Eger vár viadaláról...*, II, 909)

Oly igen bízzunk csak Urunk Jézusba (*Eger vár viadaláról...*, III, 1030)

Krisztusban bízni (*Dávid király...*, 4)

Ne bízzatok sok idegen istenbe (*Kapitány György bajviadala*, V, 179)

Az Úristennek **bízék hatalmába** (*Kapitány György bajviadala*, V, 161)

Mert Isten után **bízom csak bennetek** (*A vég Temesvárbán*, 282)

De csak bízom magam én jó Istenemben (*Buda veszéséről...*, 40)

BÖJTÖL (3)

Böjtölnek és szüntelen imádkoznak (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1384)

Böjtölnek, igen imádkoznak vala (*Judit asszony históriája*, V, 108)

Imádkozott, böjtölt a szűz Máriának (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 809)

BŰN (11)

Bűnötöket szánjátok-bánjátok (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 18)

Minden bűnüket ott ők megfizetnék (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 515)

De bűnüket az asszony ő magára vevé (*Erdélyi história...*, I, 316)

Bűnét e földszínen lerakja, megfizesse (*Erdélyi história...*, V, 1492)

Mert őt az ő bűne megvakította vala (*Erdélyi história...*, V, 1524)

Nagy szidalommal **bűnét királynak** mind szemébe hányák (*História Zsigmond császárnak*, V, 53)

Alejtjátok-e **mely nagy bűn vérét** ontani királynak (*História Zsigmond császárnak*, V, 99)

Lám a nagy gonosz **átkozott bűnnel** kezetek fertőzik (*História Zsigmond császárnak*, V, 100)

Ő nagy bűnökről megbüntessenek és levágassanak (*História Zsigmond császárnak*, V, 161)

Ifjak megbüntetik **ez ily bűnéről** (*Az udvarbírákról és kulcsárokról*, 78)

Imádkozik és bűnén sír harmad részeges (*Sokféle részegesről*, V, 72)

BŰNÖS (2)

Bűnös népnek büntetésére vala (*Judit asszony históriája*, V, 388)

És ő magát oly nagy bűnösnek vallá (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 422)

BÜNTET (14)

Dúlókat, fosztókat **büntetné ostorával** (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, I, 48)

A dúlás-, fosztásért **bünteté meg őket** (*Verbőczy Imrének...*, II, 171)

Mert fél óra múlva **büntetik szablyával** (*Buda veszéséről...*, 155)

Szörnyű fegyverrel **megbüntetik vala** (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 980)

Isten őket bünteté és megrontá (*Első Károly császár hada Saxóniába*, IV, 449)

Sokat bennük **ő megbüntetett vala** (*Első Károly császár hada Saxóniába*, IV, 500)

Nám, ha elhallgatnák, **ők megbüntetnének** (*Erdélyi história...*, I, 425)

Ki nem jönne, **azt felséged megbüntesse** (*Erdélyi história...*, II, 531)

Asszony megüzenje, **kit kelljen büntetni** (*Erdélyi história...*, II, 590)

Akit akar Isten földön megbüntetni (*Erdélyi história...*, V, 1453)

Meg nem csalhatjátok, **mert tőle megbüntettek** (*Erdélyi história...*, V, 1576)

Isten haragvék, Sault megbünteté (*Dávid király...*, 97)

Ifjak megbüntetik **ez ily bűnéről** (*Az udvarbírákról és kulcsárokról*, 78)

Ő nagy bűnökről megbüntessenek és levágassanak (*História Zsigmond császárnak*, V, 161)

BÜNTETÉS (4)

Istentől voltak ők **nagy büntetésben** (*Judit asszony históriája*, V, 148)

Negyven esztendő **voltak büntetésben** (*Judit asszony históriája*, V, 160)

Bűnös népnek **büntetésére vala** (*Judit asszony históriája*, V, 388)

Parancsolatszégésért **büntetésére** (*A szalkai mezőn való viadalról*, 4)

DICSÉR (7)

Istent dicsérék nagy hálaadással (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 308)
Hálaadással **dicsérék űristent** (*Eger vár viadaláról...*, III, 985)
Anna **dicséré Istennek jó voltát** (*Dávid király...*, 27)
Illik örökké, **hogy dicsértessenek** (*A vég Temesvárbán*, 424)
Józanossággal minden őtet **szépen dicsérné** (*Sokféle részegesről*, V, 174)

ESEDEZIK (4)

Isten előtt Dániel **esedezék** (*Judit asszony históriája*, V, 395)
Az Izráel népéért **esedezék** (*Judit asszony históriája*, V, 322)
Az Istennek **ő esedezik vala** (*Judit asszony históriája*, V, 288)
És a nagy Istennek **esedeznek vala** (*Verbőczy Imrének...*, II, 114)

FELEJT (5), BÁNT (6)

Mert gyakorta **felejtitek ti Istenteket** (*Sokféle részegesről*, V, 3)
Melyekbe **megbántottátok ti Istenteket** (*Sokféle részegesről*, V, 170)
Csak Mihályt mondnak, **Istent felejtik vala** (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 884)

FÉL (IGE) (33)

A nagy Istent **oly igen féli vala** (*Judit asszony históriája*, V, 228)
Parancsolatját **mert ő igen féle** (*Dávid király...*, 30)
Oly igen vonzzák a harangokat, **mert csak félnek vala** (*História Zsigmond császárnak*, V, 70)
Hogy az egy űristentől **nem féltenek** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1774)

FOHÁSZKODÁS (4)

Sok fohászkodással most is jó Budában (*Budai Ali basa históriája*, 49)
Kisfiával lakék **nagy fohászkodásba** (*Erdélyi história...*, I, 86)
Meghallgattad **fohászkodásunkat** (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 78)
Neki mind éltiglen **nagy fohászkodása** (*Prini Péternek...*, V, 48)

FOHÁSZKODIK (7)

Éjjel-nappal **Istenhez fohászkodnak** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1382)
Fohászkodik mostan sok gyakor sírással (*Prini Péternek...*, V, 113)
Fohászkodik vala és igen sír vala (*Buda veszéséről...*, 177)
Fohászkodik vala király ő szívében (*Jázonról és Médeáról*, V, 317)
Király fia fohászkodván Sebesben azt mondja: (*A János király fiáról*, 100)
Kik szívvel szeretnek, **gyakran fohászkodnak** (*Prini Péternek...*, V, 118)

Hiú erszénnyel eltérnek, **fohászkodnak** (*Kapitány György bajviadala*, V, 196)

GYÓN (3)

Meggyovónék, mindent ő megkövete (*Kapitány György bajviadala*, V, 75)

Sőt Istennek **mind meggyovónjatok** (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 17)

Igen szépen meggyónék egy papnak (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 811)

GYÓNATLAN (1)

Gyónatlan ő nem halhat meg a kőben (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 808)

HAGY (130)

Mint Isten hagyta, királlyá választá (*Dávid király...*, 66)

Isten azt hagyá, mint jó szolgájának (*Dávid király...*, 78)

Dávidot Isten hagyá királyságban (*Dávid király...*, 393)

HALL (209)

Isten meghallá Anna óhítását (*Dávid király...*, 25)

Hallja meg az Isten az ő könyörgését (*Buda veszéséről...*, 191)

HALLGAT (59)

Istenünknek kell szerelmét hallgatni (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, II, 467)

Legyen Isten nekik, hogy elhallgatják (*Az udvarbírákról és kulcsárokról*, 21)

Úristentől kik meghallgattatának (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1390)

HÁLA (45) lásd AD, kivéve:

Én istenem hála neked, hogy atyám szolgálja (*A János király fiáról*, 101)

HÁLAADÁS (15)

Hálaadással őt hamar bevivék (*Judit asszony históriája*, V, 342)

Hálaadással dicsérik Úristent (*Eger vár viadaláról...*, III, 985)

Imádkozván **nagy hálaadásokat** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1598)

Azért vannak **nagy szép hálaadásba** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1602)

Úristennek vannak **hálaadással** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1646)

Csak kell lenni érte **hálaadásba** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1722)

Az Úristennek **nagy hálaadásba** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1762)

Istent dicsérik **nagy hálaadással** (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 308)

A jó szerencsének **hálaadást tőnek** (*Jázonról és Médeáról*, V, 312)

Az Istennek **nagy hálaadást tőnek** (*Kapitány György bajviadala*, V, 140)
Az Istennek **tőn hálaadásokat** (*Első Károly császár hada Saxóniába*, IV, 412)
És a jó Istennek **hálaadásban lőn** (*Erdélyi história...*, II, 614)
Foglaltatja vala **oly nagy hálaadásba** (*Erdélyi história...*, III, 1044)
Vannak Istennek **nagy hálaadásban** (*A vég Temesvárbán*, 62)
Miként atyjukat **nagy hálaadásba** (*A vég Temesvárbán*, 147)

HÁLAADATLANSÁG (1)

Ne legyetek ti **hálaadatlanságba** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1765)

HÁLAADVÁN (1)

Hálaadván, ők nagy vígan élének (*Varkucs Tamás idejébe lőtt csaták Egerből*, II, 180)

HALÁL (141)

Nagy sok magyar szánja e vitéz halálát (*Erdélyi história...*, I, 281)
Vitéz módra nem száná ott halálát (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 796)
Vitézekkel itt nem szánom holtomat (*Varkucs Tamás idejébe lőtt csaták Egerből*, II, 300)

Kiért ő halálát ott nem szánja vala (*Buda veszéséről...*, 103)
Sok jó vitézzel szánjátok halálát (*A vég Temesvárbán*, 4)
Nem szánja velük az önön halálát (*A vég Temesvárbán*, 197)
Halálát száná-báná szegény község (*A vég Temesvárbán*, 542)
Kik bánják Károly halálát valóban (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 163)
Sok jámbor megbáná e vitéznek halálát (*Ördög Mátyás veszedelme*, V, 96)

Nagy sírva halálát oly igen kesergék (*Erdélyi história...*, V, 1655)
Atyja halálán kesereg én lelkem (*Enyingi Török János*, IV, 4)
Kinek halálát szívemben kesergem (*A vég Temesvárbán*, 12)

Tőn ő nagy siralmat vitézi halálán (*Szegedi veszedelem*, V, 265)
Ura halálát siratá, könnyezé (*Varkucs Tamás idejébe lőtt csaták Egerből*, II, 287)

Vitézek halálát igen siraták (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, I, 234)
Urok halálán ők igen sírának (*Judit asszony históriája*, V, 374)

Kereszténységért halált szenvednének (*A vég Temesvárbán*, 204)

HARAG (43)

Csodálkoznak, mondják **Isten haragjának** (*Eger vár viadaláról...*, III, 1184)

Vedd el rólunk **azért haragodat** (*Hadnagyoknak tanúság, V, 73*)

HARAGSZIK (9)

Isten haragvék, Saul megbüntetése (*Dávid király..., 97*)

HATALOM (34)

Hatalom nála, titeket ad Isten (*Dávid király..., 319*)

A jó Isten már hatalmát megrontsa (*Szulimán császár..., II, 275*)

Az Úristennek bízék hatalmába (*Kapitány György bajviadala, V, 161*)

De teellened Isten hatalmával (*Dávid király..., 307*)

Mars isten hatalmát mint meg kell csálnia (*Jázonról és Médeáról, V, 268*)

Mert csak Úristen hatalmát jelenté (*Eger vár viadaláról..., I, 10*)

HIT (103)

Keresztény hitet akik vallotok (*Hadnagyoknak tanúság, V, 2*)

Ne hagyj minket **elesni hitünkben** (*Hadnagyoknak tanúság, V, 43*)

Támadjatok fejenként **igaz hitben** (*Judit asszony históriája, V, 409*)

A keresztény hitért gyakor harcokban (*Kapitány György bajviadala, V, 27*)

Szeretettel ha vívtok **igaz hitbe** (*Kapitány György bajviadala, V, 178*)

Nagy vetélkedés **a hit felől vala** (*Zsigmond király és császárnak..., II, 669*)

A hit dolgából egyesülnek vala (*Zsigmond király és császárnak..., II, 1004*)

Római hitre hajták a husztokat (*Zsigmond király és császárnak..., II, 1005*)

Az ő hitüket, mi volt, meghalljátok (*Zsigmond király és császárnak..., II, 1013*)

Az igaz hit mellett mint kell bajt vívni (*Dávid király..., 3*)

Hitben bízgatni (*Dávid király..., 40*)

Az igaz hitben légy kemény magadban (*Dávid király..., 382*)

Nagy tévelygés vala **a hit dolgába** (*Első Károly császár hada Saxóniába, IV, 26*)

Nagy hirtelen **a hit mellé állának** (*Első Károly császár hada Saxóniába, IV, 33*)

A hit mellett mindhalálíg vívnának (*Első Károly császár hada Saxóniába, IV, 35*)

Hogy más hitet ők ne támasztanának (*Első Károly császár hada Saxóniába, IV, 39*)

A hit dolgába ők mind eljárának (*Első Károly császár hada Saxóniába, IV, 42*)

A pápa hitét ők semmié tennék (*Első Károly császár hada Saxóniába, IV, 63*)

Részegségbe vetekednek **a hit dolgába** (*Sokféle részegesről, V, 77*)

Nagy erős hittel nekik azt fogadá: (*A vég Temesvárbán, 196*)

Még is jó hittel Istent imádjátok (*A vég Temesvárbán, 559*)

Kik mindvégig **erős hitben levének** (*Eger vár viadaláról...*, II, 592)

Kik erős hitben mindvégig lőnek (*Egri históriának summája*, IV, 155)

Keresztény népet **igaz hitben tartsa** (*Egri históriának summája*, IV, 456)

Hitetek semmi nincs a Krisztus Jézusba (*Szegedi veszedelem*, V, 302)

Hitem te neked nagy igaz leszen, mindentek meglátja (*História Zsigmond császárnak*, V, 138)

Nagy bolygások **az igaz hitben valóknak** (*Szulimán császár...*, II, 272)

IGE (6)

A te szent igédben hallgassunk, tanuljunk (*Ördög Mátyás veszedelme*, V, 282)

Isten igéjével ők bátorítanak (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1286)

Igójét, beszédét ha nem veszitek (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1769)

Kik igójét hallgatjátok, jól értitek (*Erdélyi história...*, V, 1575)

Nagy Isten igójét ők bizony nem vevék (*Szegedi veszedelem*, V, 113)

Nagy Isten igójét, kérlek, hallgassátok (*Szegedi veszedelem*, V, 309)

IMÁD (17)

Áldozának, **mind Istent imádának** (*Judit asszony históriája*, V, 206)

Még is jó hittel **Istent imádjátok** (*A vég Temesvárbán*, 559)

Ti magyarok már **Istent imádjátok** (*Eger vár viadaláról...*, I, 1)

Ez fejedelmünkért **Istent imádjátok** (*Erdélyi história...*, V, 1670)

Azon imádjuk mennyei atyát (*Egri históriának summája*, IV, 451)

Éjjel-nappal **Úristenhez imáda** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1304)

Isten gyanánt **engem ők imádjának** (*Judit asszony históriája*, V, 27)

Isten gyanánt **magát ő imádtatá** (*Judit asszony históriája*, V, 16)

Isten gyanánt **ő imádtatik vala** (*Judit asszony históriája*, V, 390)

Mindenütt Isten gyanánt **imádtattass** (*Judit asszony históriája*, V, 60)

És minemű istent **ők imádnának** (*Judit asszony históriája*, V, 123)

Sok jámbor prédikátorok **imádnak** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1373)

Sok atyafiak **szüntelen imádnak** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1387)

Eger maradtáért **sokan imádnak** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1371)

Egri vitézekért **ők imádtatnak** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1374)

Egri vitézekért **imádtat vala** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1306)

Nabugodonozort **ő imádtatá** (*Judit asszony históriája*, V, 80)

IMÁDKOZÁS (1)

Vitéz éltéjért **nagy imádkozásban** (*A vég Temesvárbán*, 63)

IMÁDKOZIK (9)

Gyakran alázatosan **imádkoznak** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1283)

Böjtölnek és szüntelen imádkoznak (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1384)

Imádkozván nagy hálaadásokat (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1598)

Böjtölnek, igen imádkoznak vala (*Judit asszony históriája*, V, 108)

Imádkozni, kimenni szabad vala (*Judit asszony históriája*, V, 286)

Gyakor könnyhullásokkal **imádkozék** (*Judit asszony históriája*, V, 321)

Vélik vala, **imádkozni mennének** (*Judit asszony históriája*, V, 335)

Imádkozik és bűnén sír harmad részeges (*Sokféle részegesről*, V, 72)

Imádkozott, böjtölt a szűz Máriának (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 809)

IMÁDSÁG (2)

Magában lón **oly nagy imádságában** (*Judit asszony históriája*, V, 241)

Hogy Isten hallgasson **tőlünk imádságot** (*Buda veszéséről...*, 194)

IRGALMAS (3)

Hanem csak az ő **irgalmas voltába** (*Eger vár viadaláról...*, III, 1025)

Irgalmas voltát (*Dávid király...*, 28)

Elvevé hajdúkról **irgalmas szemeit** (*Szegedi veszedelem*, V, 117)

IRGALMASSÁG (4)

Mutassad meg **irgalmasságodat** (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 74)

Mutat hozzátok **irgalmasságot** (*Egri históriának summája*, IV, 7)

Tőlünk se vonja **nagy irgalmasságát** (*Egri históriának summája*, IV, 452)

Irgalmasságát csak őneki várta (*A vég Temesvárbán*, 306)

IRGALOM (1)

Hogyha az Istentől **ti irgalmat vártok** (*Verbőczy Imrének...*, II, 168)

ISTEN (222), ATYAÚRISTEN (3), ÚRISTEN (20)

Isten vala a jámbor vitézekkel (*Eger vár viadaláról...*, I, 425)

A jó Isten mert magyarokkal vala (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1465)

Legyen Isten vele elkezdett nagy ügyéről (*Erdélyi história...*, I, 16)

Isten velünk leszen a viadalba (*Első Károly császár hada Saxóniába*, IV, 435)

Veled leszen az Atyaúristen (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 50)

Mert az ő Istenük leszen ellenünk (*Judit asszony históriája*, V, 187)
Inkább az Istennek ellene vagytok (*Judit asszony históriája*, V, 405)
Láss, kicsoda ez **ellene Istennek** (*Dávid király...*, 241)
Az erős vár **Isten ellen** mind semmi (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, II, 465)

Gyakorta Isten övele beszéle (*Dávid király...*, 31)
Isten így vevé el ő királyságát (*Dávid király...*, 75)
Egyiptomból Isten mikort kihozá (*Dávid király...*, 85)
Nám, az Úristen szóla Sámuelnek: (*Dávid király...*, 101)
A nagy Isten mind ott süllyesztette volt (*Judit asszony históriája*, V, 156)
Egyéb Isten nem bír az én uramnál (*Judit asszony históriája*, V, 199)
Mert az Isten teveled oly jól teszen (*Judit asszony históriája*, V, 270)
Nám, ettől Isten őket megtiltotta (*Judit asszony históriája*, V, 277)
Azért hozzád a jó Isten bocsáta (*Judit asszony históriája*, V, 279)
Kit az Isten bosszúképpen tart vala (*Judit asszony históriája*, V, 391)
Csodaképpen őt Isten szabadítá (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 633)
De Isten szerencsését sárba nyomá (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 675)
E szép szárazföldön Isten elszaporítá (*Sokféle részegesről*, V, 9)
Isten Noét vénségében kivette vala (*Sokféle részegesről*, V, 46)
Hiszem, Isten keményítette juhótok (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, I, 11)
Ebben Isten nagy szép utat találá (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, I, 29)
Istentől is végre megkoronáztattok (*Verbőczy Imrének...*, II, 25)
Ily éktelen dolgokon Isten megbosszankodék (*Szegedi veszedelem*, V, 116)
Az Isten sőt másképpen végezte volt (*Első Károly császár hada Saxóniába*, IV, 65)

Fejedelemség csak **vagyon Istenben** (*Dávid király...*, 357)
Kik vannak Istennek hivataljába (*Kapitány György bajviadala*, V, 2)
Csak a Szentháromságba, **egy Istenben** (*Kapitány György bajviadala*, V, 180)
Atyafiak Istenben mind vagytok (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 14)

Izráel népe **Istentől térének** (*Dávid király...*, 49)
Az élő Isten népét szidalmazza (*Dávid király...*, 278)
Mely Isten engem a vadak kezekből (*Dávid király...*, 279)
A mi Istenünk nevével elvesztlek (*Dávid király...*, 311)
Jó Istenünk vagyon (*Dávid király...*, 316)
Hatalom nála, **titeket ad Isten** (*Dávid király...*, 319)
Hogy mire hozta **Isten az ő dolgát** (*Dávid király...*, 346)
Az egy Isten mellől el sem állának (*Judit asszony históriája*, V, 32)

- Isten után** köztük nagy egyességbe (*Eger vár viadaláról...*, II, 912)
 Lehetséges bizony **a jó Istennek** (*Eger vár viadaláról...*, III, 1029)
Csak hatalmas Istentől rettenésbe (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1584)
Isten teremő, ura természetnek (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 767)
 Ítéleti ellen **isten ejtette** (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 771)
Éjjeli jelek Isten, szent Mihály vala (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 881)
Istenünknek, nemzetünknek csak mi ne vétsünk (*Sokféle részegekről*, V, 176)
Aldott igaz Isten, ki látod szíveknek (*Erdélyi história...*, I, 218)
Avagy Istenét és ő fiát gondolja (*Erdélyi história...*, II, 563)
Isten országába hogy bevigye őket (*Verbőczy Imrénék...*, II, 172)
Isten hozta nagyságotat ide be (*Varkucs Tamás idejébe lőtt csaták Egerből*, II, 290)
Mert Isten előtt ti nagy kárt vallotok (*Varkucs Tamás idejébe lőtt csaták Egerből*, II, 312)
Az Istenért kérjük tefelségedet (*Első Károly császár hada Saxóniába*, IV, 427)
 Ezen kérünk **Atyaúristen tégedet** (*Ördög Mátyás veszedelme*, V, 277)
 Megszámlálásra hagyom **Úristennek** (*A vég Temesvárbán*, 421)
Segítségét Úristennek csak várják (*Eger vár viadaláról...*, I, 399)
 Üvöltését a községnek **Úristen** (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, II, 285)
 Régen kértem **a felséges Úristent** (*Enyingi Török János*, IV, 102)
Az Úristent tréfás társul ne vegyétek (*Erdélyi história...*, V, 1574)

JÉZUS (16)

- Jézust, Jézust felszóval kiáltának (*Eger vár viadaláról...*, II, 832)
 Ott belől is Jézust, Jézust kiáltának (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1482)
 Jézust, Jézust üvöltsünk, ropp, csatt, patt (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 80)
 Jézust, Jézust felszóval kiáltának (*Eger vár viadaláról...*, II, 832)
 Jézust háromszor ők kiáltának (*Egri históriának summája*, IV, 401)
 Ott belől is Jézust, Jézust kiáltának (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1482)
 Ők tevének Jézus kiáltásokat (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1597)
 Hamar mindenekkel Jézust kiáltatá (*A szalkai mezőn való viadalról*, 223)
 Krisztus Jézust mind felkiáltások (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 38)

JÓTETT (1)

- Istennek jóltettét** ők ezzel fizeték (*Szegedi veszedelem*, V, 115)

KÁROMKODIK (1)

- Isten ellen kezdenék káromkodni: (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 597)

KEDV (41)

Ha nem vannak **most az Isten kedvébe** (*Judit asszony históriája*, V, 182)

De ha vannak a **nagy Isten kedvébe** (*Judit asszony históriája*, V, 184)

KEDVEL (4)

A Sámuel **Isten igen kedvelé** (*Dávid király...*, 29)

KEGYELEM (25)

Könyörögvén, **Istentől kegyelmet nyertek** (*Judit asszony históriája*, V, 150)

És őtöle ők **kegyelmet nyertenek** (*Judit asszony históriája*, V, 162)

Fejének **kegyelmet lele** alázatosságba (*Erdélyi história...*, IV, 1436)

KERESZTÉNY (20)

Kiért keresztény népnek te utálatos vagy (*Erdélyi história...*, I, 212)

Csak keresztény kézbe, bár szegényben tarthatná (*Erdélyi história...*, I, 232)

Ez ország maradhatna **keresztény kézbe** (*Erdélyi história...*, I, 247)

Óh, ti keresztények, mind feltámadjatok (*Erdélyi história...*, V, 1669)

Siess keresztény, lelki jót hallani (*Dávid király...*, 1)

Jó kereszténynek (*Dávid király...*, 56)

Támada Saul **a keresztényekkel** (*Dávid király...*, 69)

Jól tudja földön **ezt minden keresztény** (*Dávid király...*, 317)

Szabadítja vala **e keresztény népet** (*Buda veszéséről...*, 47)

Ti jó keresztények, tegyünk áldozatot (*Buda veszéséről...*, 193)

Kegyesen hallgasd meg **hív keresztényidet** (*Ördög Mátyás veszedelme*, V, 278)

Igen hullnak, vesznek **szegény keresztények** (*Szegedi veszedelem*, V, 217)

Támaszta az Isten **a keresztény népre** (*A szalkai mezőn való viadalról*, 1)

Keresztény népet igaz hitben tartsa (*Egri históriának summája*, IV, 456)

Keresztény hitet akik vallotok (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 2)

A keresztény hitért gyakor harcokban (*Kapitány György bajviadala*, V, 27)

A keresztény népet már feltámasztja (*Szulimán császár...*, II, 276)

Keresztények rontói ne legyenek (*Első Károly császár hada Saxóniába*, IV, 523)

Igen vágják őket **a keresztények** (*Enyingi Török János*, IV, 265)

Keresztények ez jó példa tinektek (*Judit asszony históriája*, V, 401)

KERESZTÉNYSÉG (3)

Kereszténységért halált szenvednének (*A vég Temesvárbán*, 204)

Kik kereszténységnek oltalmára vagytok (*Verbőczy Imrének...*, II, 162)

Ez kereszténységnek sokszor jól szolgált vala (Szitnya, Léva, Csábrág..., I, 60)

KÖNYÖRGÉS (6)

Rívás, sívás, **sok könyörgés Istennek** (Szitnya, Léva, Csábrág..., II, 281)

A városiak **vannak könyörgésbe** (A vég Temesvárbán, 345)

Tőn sírva könyörgést asszony az Istennek: (Erdélyi história..., I, 217)

Hallja meg az Isten az ő könyörgését (Buda veszéséről..., 191)

Mert ő meghallá könyörgésüket (Egri históriának summája, IV, 262)

KÖNYÖRÖG (32)

Egyetemben **csak neki könyörgének** (Judit asszony históriája, V, 90)

Rágondolván, **Istennek könyörgének** (Judit asszony históriája, V, 161)

Istennek könyves szemmel **könyörgének** (Judit asszony históriája, V, 109)

És szünetlen **értem könyörögjete** (Judit asszony históriája, V, 238)

Az Istennek ők könyörögnek vala (Eger vár viadaláról..., III, 1036)

Éjjel-nappal **könyörög Úristennek** (Eger vár viadaláról..., IV, 1367)

Belül Istennek igen könyörgének (Egri históriának summája, IV, 400)

Mondta hogy ő **könyörgött a szent fiának** (Zsigmond király és császárnak..., II, 810)

Csak én könyörgök király **éretted** hogy szabadítsanak (História Zsigmond császárnak, V, 123)

Sőt szüntelen **könyörgjünk Istennek** (Első Károly császár hada Saxóniába, IV, 521)

Csak a jó Istennek ő ott könyörge (Kapitány György bajviadala, V, 74)

Könyörögjünk, hogy nabróra ne jussunk (Varkucs Tamás idejébe lőtt csaták Egerből, II, 318)

Oh magyarok már **istennek ti könyörögjete** (A János király fiáról, 136)

KÖNYÖRÖGVÉN (4)

Könyörögvén, Istentől kegyelmet nyertek (Judit asszony históriája, V, 150)

LÁT (198) – ÉLTET (46)

Isten őfelségét lássa, éltesse (Eger vár viadaláról..., IV, 1700)

A jó Isten ha éltet e világban (Eger vár viadaláról..., IV, 1703)

Isten lássa javával királyunkat (Eger vár viadaláról..., IV, 1779)

Isten éltesse király udvarában (Eger vár viadaláról..., IV, 1783)

Isten lássa őket sok jó szerencsével (A szalkai mezőn való viadalról, 251)

Az Úristen soká őtet éltesse (Enyingi Török János, IV, 319)

LÉLEK (20)

Lelkét az Istennek ajánlá, ígéré (*Budai Ali basa históriája*, 91)

Sőt az Istennek lelkét ajánlotta (*A vég Temesvárbán*, 305)

Istennek lelke Dávidot megszállá (*Dávid király...*, 119)

Nem akarnak lelkükre gondot adni (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, I, 202)

Lelke mennyországba Mecskei Istvánnak (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1752)

Lelkükért ők sápi zsoldárt olvasnak (*Az udvarbírákról és kulcsárokról*, 75)

Mert mind kincsetekkel **testben-lélekben vesztek** (*Erdélyi história...*, V, 1572)

Ha különben cselekedünk, **lelkünkben veszünk** (*Sokféle részegekről*, V, 177)

MALASZT (5)

Különb-különbképpen ő malasztjában (*Kapitány György bajviadala*, V, 3)

Az Istentől adatott malasztjokról (*Kapitány György bajviadala*, V, 7)

Isten malasztjának ezt ajánlottam (*Az udvarbírákról és kulcsárokról*, 7)

Adjon Isten nekik oly jó malasztot (*Az udvarbírákról és kulcsárokról*, 93)

Szent malasztjával szeresse ti királytok (*Erdélyi história...*, V, 1671)

MENNY (4)

Sok jó adassék mennyből vitézeknek (*Eger vár viadaláról...*, I, 41)

Nagy sok jó adassék mennyből Dobónak (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1751)

A sokáért mennyből kirekesztettek (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1778)

Ha magas menny kezdene leszállani (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 598)

MENNYEI (5)

Erről hálát ad **a mennyei Úrnak** (*Enyingi Török János*, IV, 91)

És nagy hálát ada **mennyei Úrnak** (*Enyingi Török János*, IV, 226)

Azon imádjuk **mennyei atyát** (*Egri históriának summája*, IV, 451)

Nagy sok jó adassék **mennyei Úrtól** (*Az udvarbírákról és kulcsárokról*, 64)

Negyedik csodája **mennyei Úrnak** (*Eger vár viadaláról...*, I, 30)

MENNYORSZÁG (7)

Isten azért neki **mennyországot adja** (*Prini Péternek...*, V, 16)

Az angyalok **mennyországban viszik** (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 26)

És hogy mennyországra igazgathassa (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 1192)

Lelke mennyországba Mecskei Istvánnak (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1752)

Kiért végre **jussatok mennyországba** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1766)
 Jutalma annak **leszen mennyországba** (*A vég Temesvárbán*, 308)
 Övé legyen holta után **mennyország** (*Enyingi Török János*, IV, 220)

MISEMONDÁS (2)

Tesznek szántalan **misemondásokat** (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 1156)

Misemondásokkal ő óhít vala (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1305)

MUTAT (46)

A jó Isten mint mutatá meg magát (*Eger vár viadaláról...*, III, 916)

Jó Isten vagy, mutasd meg magadat (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 76)

OLTALMAZ (17)

Nemcsak fegyverrel **oltalmaz az Isten** (*Dávid király...*, 318)

OLTALOM (23)

Isten oltalmatok (*Dávid király...*, 380)

Oltalma Isten Dávid prófétának (*Dávid király...*, 389)

Kik kereszténységnek **oltalmára vagytok** (*Verbőczi Imrének...*, II, 162)

OSTOR (8)

Hogy nagy ostort vetett Isten a kincstartónak (*Erdélyi história...*, V, 1596)

Az Istennek nagy ostora ő vala (*Judit asszony históriája*, V, 387)

Istentől ily igen ostoroztattok (*Judit asszony históriája*, V, 408)

Istennek ostora fejünkön jelenik (*Szegedi veszedelem*, V, 2)

Dúlókat, fosztókat büntetné ostorával (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, I, 48)

Isten ostora lőn e király a Basónak (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, II, 292)

Isten ostora ő nagy sok országban (*Szulimán császár...*, II, 8)

Sok ostort Úristen vete reátok (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, I, 25)

PAJZS (6)

Mert Isten vala magyarok pajzsok (*Egri históriának summája*, IV, 348)

PARANCSOLAT (20)

A parancsolatnak híven megállá (*Judit asszony históriája*, V, 62)

Parancsolatot mind tőle tanultak (*Judit asszony históriája*, V, 104)

Parancsolat szerint ők járnak vala (*Judit asszony históriája*, V, 106)

Vannak Istennek **parancsolatjában** (*Judit asszony históriája*, V, 135)

A parancsolat szerint ha nem élnek (*Judit asszony históriája*, V, 137)

Ha mikor **parancsolat szerint élnek** (*Judit asszony históriája*, V, 141)
Parancsolat szerint nagy félve élnek (*Judit asszony históriája*, V, 349)
Ha parancsolat szerint ti élnétek (*Judit asszony históriája*, V, 403)
Parancsolatját mert ő igen félé (*Dávid király...*, 30)
Mert megszegé **Isten parancsolatját** (*Dávid király...*, 74)
Parancsolatját mert ő hátraveté (*Dávid király...*, 99)
Nagy engedelmes lőn **parancsolatnak** (*A vég Temesvárbán*, 25)
Sőt ugyan nagy parancsolat ez ököztük (*Prini Péternek...*, V, 17)
A parancsolatnak híven megállanak (*A szalkai mezőn való viadalról*, 232)
Miként a szeretet **parancsolat nektek** (*Prini Péternek...*, V, 18)
Parancsolatod szerint hagyta szolgálatba (*Erdélyi história...*, II, 536)

PARANC SOLATSZEGÉS (2)

Parancsolatszegésért nagy ínségben (*Judit asszony históriája*, V, 159)
Parancsolatszegésért büntetésére (*A szalkai mezőn való viadalról*, 4)

PRÉDIKÁL (4)

A pápa ellen **kezde prédikálni** (*Első Károly császár hada Saxóniába*, IV, 29)
Láttátok, mikor **ő kezdett prédikálni** (*Erdélyi história...*, V, 1561)
De prédikállani nem tudnak vala (*Eger vár viadaláról...*, I, 360)
A jámbor hadnagyok **csak prédikálnak** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1285)

PRÉDIKÁLÁS (1)

Sem prédikálással, sem énekkel gondoltok (*Szitnya, Léva, Csábrág...*, I, 12)

PRÉDIKÁTOR (3)

Prédikátoruk nincs, igen óhajtnak (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1284)
Jámbor prédikátort városból kiküldék (*Szegedi veszedelem*, V, 114)
Sok jámbor prédikátorok imádnak (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1373)

REMÉL (3), REMÉNYSÉG (10), REMÉNYKEDIK (1)

Csak az egy Istenhez reménykedjete (*Kapitány György bajviadala*, V, 156)
Reménységték legyen csak az Istenben (*Judit asszony históriája*, V, 411)
Nagy Istenben vették reménységüket (*Eger vár viadaláról...*, II, 820)

SEGÍT (18)

Saul mondja: **Isten téged megsegít** (*Dávid király...*, 282)
Így segéll meg az Isten ügyetekbe (*Kapitány György bajviadala*, V, 177)

SZENTEGYHÁZ

A káptalant és **a szentegyházakat** (*Eger vár viadaláról...*, II, 647)

A káptalant és **szentegyházakat** (*Egri históriának summája*, IV, 178)

Megépíték mind **a szentegyházakat** (*Zsigmond király és császárnak...*, II, 1007)

SZENTLÉLEK

A Szentlélek térítse közitökbe (*Kapitány György bajviadala*, V, 176)

A Szentlelket kérjétek, hívjátok (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 39)

Sokan várunk **Szentlélek Úristen** (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 41)

A Szentlélek Saultól elment vala (*Dávid király...*, 122)

SZERET (39)

Jámbor Manuét **Isten úgy szerette** (*Judit asszony históriája*, V, 165)

Nagy sok jóval **szereté az Úristen** (*Enyingi Török János*, IV, 9)

Szó (72)

Isten szava kemény szívű zsidóknak: (*Első Károly császár hada Saxóniába*, IV, 10)

Csak Isten szavát hátra ne hagyjátok (*Dávid király...*, 365)

Ti az Isten szavát jól meggondoljátok (*Verbőczy Imrének...*, II, 165)

TART (94)

A nagy hadtól lám **az Isten megtartá** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1741)

Isten mint lőn Egernek **megtartója** (*Eger vár viadaláról...*, I, 34)

Isten őt megtartsa jó akaratában (*Verbőczy Imrének...*, II, 174)

Ugyanazon Isten hiszem hogy **eltartja** (*Erdélyi história...*, II, 786)

TÁMASZT (13)

Támaszta az Isten a keresztény népre (*A szalkai mezőn való viadalról*, 1)

Támasztád fel a gyermek Dávidot (*Hadnagyoknak tanúság...*, V, 69)

Támaszta Isten királyt zsidó népnek (*Dávid király...*, 53)

Szeleket, vizeket ő támaszthat vala (*Jázonról és Médeáról*, V, 147)

TEREMT (3)

Paradicsomban **Isten teremtette vala** (*Sokféle részegesről*, V, 11)

A bort **Isten** nagy jó végre **nekünk teremté** (*Sokféle részegesről*, V, 172)

Paradicsomban **Isten teremtette vala** (*Sokféle részegesről*, V, 11)

A bort **Isten** nagy jó végre **nekünk teremté** (*Sokféle részegesről*, V, 172)

VÁR (IGE) (52)

Hogyha az Istentől ti irgalmat **vártok** (*Verbőczy Imrének...*, II, 168)

Segítségét csak **Istennek várják** (*Egri históriának summája*, IV, 123)

Szabadulást **Istentől várnak** **vala** (*Eger vár viadaláról...*, IV, 1282)

Sokan várunk Szentlélek Úristen (*Hadnagyoknak tanúság*, V, 41)

VEZET (1)

Isten vezessen engemet ennél nagyobb nyomorúságban (*História Zsigmond császárnak*, V, 135)

VÉTEK/VÉTKEZIK (6)

Ők az Isten ellen nagyot vétkeztenek (*Judit asszony históriája*, V, 273)

Isten ellen részegségben ti vétketeket (*Sokféle részegesről*, V, 2)